

راهکارهای کیفری مقابله با نقض حقوق مالکیت صنعتی: با لحاظ حقوق تطبیقی

تاریخ دریافت: ۱۳۸۶/۲/۱۵

تاریخ تأیید: ۱۳۸۶/۶/۲۲

۱۷۷

مریم شیخی*

فقه و حقوق / سال چهارم / شماره ۱۳ / تابستان ۱۳۸۶

چکیده

اساسی‌ترین ویژگی حق شناسایی شده در قلمرو حقوق، داشتن ضمانت اجرا یا تضمین اجرای مؤثر آن توسط دولت و یکی از ابعاد مهم اجرا یا تضمین حق، جلوگیری از تجاوز اشخاص ثالث به آن در پرتو به کارگیری سازوکار حقوق کیفری است. از قلمروهایی که تحت تأثیر پیشرفت‌های تکنولوژیکی و علمی و مطرح شدن ارزش جدیدی به نام حمایت از حقوق مالکیت فکری افراد منجر به مداخله حقوق کیفری شده، حوزه مالکیت صنعتی است. در واقع امروزه دولت‌ها با استفاده از سازوکار جرم‌انگاری رفتارهای ناقض حقوق مالکیت صنعتی افراد و پیش‌بینی ضمانت اجرای کیفری برای متجاوزان به این حقوق، موجبات ایجاد رشته فنی و تخصصی از حقوق کیفری را تحت عنوان «حقوق کیفری مالکیت صنعتی» فراهم آورده‌اند. این مقاله تلاشی در چارچوب این شاخه جدید است که به بررسی یکی از ابعاد مهم آن یعنی میزان مداخله حقوق کیفری در حوزه مالکیت صنعتی و تنوع و نوع ضمانت اجرای کیفری پیش‌بینی شده در حقوق ایران و حقوق تطبیقی (فرانسه و انگلیس) و اسناد بین‌المللی (به ویژه موافقتنامه تریپس) می‌پردازد.

واژگان کلیدی: ضمانت اجرای کیفری، حقوق مالکیت صنعتی، حقوق ایران، حقوق

تطبیقی، موافقتنامه تریپس.

* دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه شهید بهشتی (maryam.sheikhi@gmail.com).

مقدمه

کلیه رشته‌های حقوقی، از جمله حقوق کیفری، به عنوان سازوکارهایی برای نیل به کنترل اجتماعی ابداع شده‌اند. هدف آنها تنظیم رفتار و فعالیتهای افراد در جامعه است. اما حقوق کیفری با سایر رشته‌های حقوق تفاوت دارد، از این لحاظ که علیه کسانی که دستورهای آن را نقض می‌نمایند از مجازاتهای خفت‌آور استفاده می‌کند. حقوق کیفری تلاش می‌کند تا ارزشهای بنیادین را که نمایانگر شیوه زندگی ما هستند، منعکس نماید و سپس از «چماق بزرگ» کیفر به عنوان وسیله‌ای برای تحکیم این ارزشها و حصول اطمینان از رعایت شدن آنها استفاده می‌کند. در این مسیر، حقوق کیفری نه تنها در صدد حمایت از فرد، بلکه به دنبال حمایت از ساختار و نظم جامعه نیز می‌باشد (کلارکسون، ۱۳۷۲: ۲۲۳). نگاهی گذرا به تاریخ تحولات حقوق کیفری بیش از هر چیز نشان می‌دهد که جوامع مختلف برای حمایت از ارزشهای حاکم و مورد قبول خود به حقوق کیفری متوسل شده‌اند. به عبارت دیگر، سازوکار جرم‌انگاری رفتارهای مغایر با هنجارهای پذیرفته شده از جمله شناخته شده‌ترین، در دسترس‌ترین و دیرپاترین مکانیزمهایی است که جوامع برای کنترل اجتماعی رسمی از آن سود جستند.

امروزه نیز حقوق کیفری همچون هسته اصلی یا محل قوی‌ترین فشار در سیاست جنایی حضوری بسیار محسوس دارد. به عبارت دیگر، پیشگیری از ارتکاب برخی رفتارهای ناقض حقوق افراد به واسطه تهدید بالقوه و بالفعل افراد به اجرای مجازات در پرتو وارد نمودن برخی رفتارها به قلمرو قوانین کیفری، همچنان جایگاه مهمی در سیاست جنایی کشورهای مختلف دارد (دلماس مارتی، ۱۳۸۱: ۲۴).

نادیده گرفتن حقوق دارندگان اختراعات، طرحهای صنعتی، علائم تجاری و سایر موضوعات حقوق مالکیت صنعتی، از آنجا که ممکن است آثار زیانبار اجتماعی و اقتصادی فراوانی برای جامعه به همراه داشته باشد - به خصوص در نقض وسیع حقوق - این قابلیت را دارد که تجاوز علیه حقوق جامعه تلقی شود. به عنوان مثال، نقض یک علامت تجاری و تولید کالا با آن علامت یا مشابه آن و با کیفیت کمتر باعث گمراهی مصرف‌کنندگان و عموم جامعه خواهد شد. بدین مفهوم تجاوز به حقوق مالکیت صنعتی، علاوه بر تضییع حق دارنده که ضمانت اجرای حقوقی نظیر جبران خسارت

برای آن پیش‌بینی شده است، موجب تجاوز به حقوق جامعه نیز می‌شود. برقراری ضمانت اجرای کیفری برای مقابله با جنبه عمومی عمل تجاوزکارانه نیز لازم است و با این تحلیل مبنای نظری تعیین کیفر روشن خواهد شد (اصلائی، ۱۳۸۲: ۱۵۵). البته برخی استدلال می‌کنند که سرقت حقوق فکری جزء جرائم بدون قربانی است و نیازی به جرم‌انگاری و بالطبع تعیین کیفر نیست. در پاسخ باید گفت، در مواردی ضرر مستقیم این اعمال به اشخاص و جامعه وارد نمی‌شود، اما اقتصادهای کوچک غالباً قربانی این وضعیت هستند. از سوی دیگر، در سرقتها و سایر نقضهای در مقیاسهای کوچک، اشخاص نیز ضرر می‌بینند. بنابراین سیستمهای اجرای حقوق باید بپذیرند که نقض حقوق مالکیت صنعتی اشخاص در زمره جرائم بدون قربانی نیستند و مبارزه علیه این جرائم نیازمند ضمانت اجرای کیفری است (Hedi, 2004: 74).

اما در حوزه‌های مختلف حقوق مالکیت صنعتی، کاربرد ضمانت اجرای کیفری متفاوت است. به عنوان مثال، در اکثر قوانین، تجاوز به علامت تجاری و جعل آن جرم تلقی شده و برای آن ضمانت اجرای کیفری تعیین شده است. اما در دعاوی حق اختراع غالباً سعی می‌شود که تجاوز به حق اختراع با طرق مدنی حل و فصل شود (Edris, 2003: 315)؛ چرا که نقض حق اختراع بدون بررسی کارشناس - از جمله تعیین اینکه آیا شرط برابری وجود دارد یا خیر - قابل اثبات نیست و همین موضوع سبب شده است در برخی از کشورها که سطح بالایی از حمایت از حقوق مالکیت فکری را پیش‌بینی کرده‌اند (نظیر آمریکا) مجازات کیفری برای نقض حق اختراع در نظر نگیرند و فقط خسارات مدنی قابل دریافت باشد (UNCTAD/ICTSD, 2004: 46).

در خصوص سایر موضوعات از جمله طرحهای صنعتی و اسرار تجاری، غالباً در کنار جرم‌انگاری صورت گرفته، ضمانت اجرای مدنی هم پیش‌بینی شده است. اما کشورهای جهان سوم اغلب با در اولویت قراردادن ضمانت اجرای کیفری در برابر نقض حقوق مالکیت صنعتی سعی در پیشگیری از نقض در این حوزه دارند (Survey on Enforcemet of Intellectual Property Rights in Third Counteries, 2004: 17).

این مقاله تلاش می‌کند به تبیین ضمانت اجرای نقض حقوق مالکیت صنعتی و میزان مداخله حقوق کیفری ایران در این حوزه بپردازد. از سوی دیگر، به بررسی این موضوع در

پرتو حقوق تطبیقی (فرانسه و انگلیس) و اسناد بین‌المللی نظیر موافقتنامه پاریس و دستورالعمل شورای اروپا راجع به ضمانت اجراهای حقوق مالکیت فکری خواهیم پرداخت.

۱. حقوق ایران

در این بخش تلاش خواهد شد تا در یک بستر تاریخی به میزان مداخله حقوق کیفری ایران در حمایت از حقوق مالکیت صنعتی و ضمانت اجراهای پیش‌بینی شده از سال ۱۳۰۴ تا به امروز پرداخته شود. آنچه در این بررسی تاریخی بسیار حائز اهمیت است، موضوع قوانین منسوخ در این حوزه در کنار خلأهای فراوانی است که در حمایت کیفری از حقوق مالکیت صنعتی وجود دارد.

۱-۱. از قانون ثبت علائم و اختراعات تا قانون مجازات عمومی

مواد ۴۶ و ۴۷ ق.ث.ع.و.ا. مصوب ۱۳۱۰، امکان طرح دعوی جزایی در خصوص علامت تجارتي را مطرح کرده، اما اشاره‌ای به اعمال مجرمانه و نیز مجازاتهای مربوط به آنها نکرده است؛ چرا که ضمانت اجرای نقض علائم و اختراعات در قانون مجازات عمومی آمده است.

طرح دعوی جزایی در مورد نقض علامت تجارتي و اختراع، همانند دعوی حقوقی این حوزه، در دادگاههای تهران صورت می‌پذیرد. در مورد دعوی جزایی، چنانچه جرم در خارج از تهران واقع یا کشف شود یا متهم در خارج از تهران دستگیر شود، تحقیقات اولیه در محل وقوع، کشف یا دستگیری صورت می‌پذیرد و پرونده برای رسیدگی به دادگاههای تهران ارجاع می‌شود (ماده ۴۶ قانون ث.ع.و.ا.). با وجود اینکه این قانون از دعوی جزایی سخن گفته است، چنان که گذشت، نصی دایر بر جرم‌انگاری در حوزه علامت و اختراع وجود ندارد. بعد از تصویب قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰/۴/۱، قانون دیگری با عنوان قانون اصلاح ماده ۲۴۴ و ماده ۲۴۹ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۱۰/۴/۲۲، به فاصله ۲۱ روز بعد از تصویب قانون ثبت علائم و اختراعات تصویب شد که مقررات کیفری نسبتاً جامع و مناسبی را در خصوص حمایت از علامت تجارتي و مالکیت صنعتی مقرر کرد. این ماده واحده

اصلاحی در بند الف ماده ۲۴۹، هر نوع جعل علامت تجارتي دیگری یا استعمال بدون اجازه علامت دیگری را مستوجب مجازات اعلام نمود. بند ب ماده ۲۴۹ مجازاتهایی را در خصوص عدم رعایت مقررات مربوط به علائم اجباری مقرر داشت.*

مزایای قانون مجازات عمومی (اصلاحی ۱۳۱۰/۴/۲۲) عبارت‌اند از: جامعیت قانون، برشمردن انواع مختلف اعمال مجرمانه به تفصیل و جداگانه و حمایت از مالک علامت تجارتي به نحو مؤثری در مقابل اعمال مجرمانه متخلفان (ورمزبار ارزانفوذی، ۱۳۸۲: ۱۸۴).

از سوی دیگر، مجازاتهای تخییری طبق این قانون پیش‌بینی شده بود و قاضی دادگاه می‌توانست با توجه به وضعیت مجرم و شدت جرم ارتكابی، مجازات حبس یا جزای نقدی یا هر دو مجازات را به صورت توأم و مجازات حداقل یا حداکثر را برای مجرم در نظر بگیرد. در بند الف ماده ۲۴۹، مجازات حبس از ۳ ماه تا ۳ سال و جزای نقدی از صد تومان الی هزار تومان و در بند ب ماده ۲۴۹، مجازات حبس از هشت روز الی شش ماه و جزای نقدی از دو الی سیصد تومان پیش‌بینی شده بود. در بند الف ماده ۲۴۹، برای شروع به جرم اعمال مجرمانه مذکور در این ماده مجازات حبس تأدیبی از دو ماه تا یک سال یا جزای نقدی از بیست تومان الی دویست تومان در نظر گرفته شده بود.

تعیین کیفیت مشدده هم از مزایای دیگر این قانون بود و در مواردی که اعمال مجرمانه مذکور در بند الف ماده ۲۴۹ توسط نماینده یا کارگر یا صاحب سابق علامت یا مستخدم یا طرف معامله مالک علامت تجارتي (به طور کلی هر کس که به نوعی ارتباط خاص و تنگاتنگ و آشنایی با علامت تجارتي مزبور دارد) صورت می‌گرفت، مجازات حداکثر، یعنی ۳ سال حبس و هزار تومان جریمه نقدی یا یکی از این دو، برای وی در نظر گرفته می‌شد. طبق ماده ۲۴۹ مکرر تمامی اعمال مجرمانه مذکور در بند الف و ب ماده ۲۴۹، می‌توانست از طرف پارکه (دادستانی) یا در اثر شکایت مدعی خصوصی تحت تعقیب قرار گیرد.

ماده واحده مزبور (قانون اصلاح ماده ۲۴۴ و ماده ۲۴۹ قانون مجازات عمومی

* علائم اجباری در تبصره ماده ۱ ق.ث.ع.و.ا. مصوب ۱۳۱۰ مورد اشاره قرار گرفته‌اند: «داشتن علامت تجارتي اختیاری است مگر در مواردی که دولت آن را الزامی قرار دهد.»

مصوب ۱۳۱۰/۴/۲۲) در بند الف ماده ۲۴۴ نیز به تعریف رقابت مکارانه (نامشروع) پرداخته بود و حمایت از مالکیت‌های تجارتي را که ممکن است در عرصه رقابت تجارتي به صورتی ناعادلانه مورد صدمه و آسیب قرار گیرند، پیش‌بینی نموده بود. در قوانین مصوب بعد از این قانون، رقابت مکارانه مورد توجه قرار نگرفت.

۱-۲. آگهی وزارت اقتصاد راجع به اجرای مقررات آیین‌نامه نصب و ثبت اجباری علائم صنعتی بر روی اجناس دارویی، خوراکی و آرایشی

صرف نظر از اینکه آگهی یک وزارتخانه نمی‌تواند رفتاری را جرم‌انگاری نماید، قسمت آخر این آگهی به کلیه واردکنندگان و تولیدکنندگان اجناس مشروحه در آیین‌نامه نصب اجباری علائم صنعتی اخطار کرده است پس از یک ماه از تاریخ نشر آگهی، به ثبت و نصب علائم مقرر در این آیین‌نامه اقدام نمایند. پس از انقضای یک ماه کلیه کالاهایی که علائم مربوط به آنها ثبت و نصب نشده باشد، اعم از اینکه نزد واردکننده یا تولیدکننده یا فروشنده (عمده‌فروش - مغازه‌دار - کسبه جزء) پیدا شود، عین کالا ضبط خواهد شد و متخلف طبق بند ب ماده ۲۴۹ قانون مجازات عمومی تحت تعقیب قرار خواهد گرفت.

۱-۳. از قانون تعزیرات سال ۱۳۶۲ تا قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۷۵

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، «قانون مجازات اسلامی مبحث چهارم در تعزیرات» در تاریخ ۱۳۶۲/۵/۱۸ به تصویب کمیسیون قضایی مجلس رسید و از طرف نخست‌وزیری در تاریخ ۱۳۶۲/۸/۱۱ برای اجرا به مدت پنج سال و به صورت آزمایشی ابلاغ گردید. مواد ۱۲۰ تا ۱۲۵ این قانون تحت عنوان «دسیسه و تقلب در کسب و تجارت» آمده است. مواد ۱۲۲ تا ۱۲۴ این قانون به اعمال مجرمانه در خصوص علامت تجارتي می‌پردازد.

ماده ۱۲۲ مقرر می‌دارد:

هر کس علامت تجارتي ثبت شده در ایران را عالماً جعل کند یا با علم به مجعول بودن استعمال نماید یا در روی اوراق و اعلانات یا روی محصولات قرار دهد یا با علم به مجعول بودن به معرض فروش گذاشته یا به فروش رساند یا به الحاق یا کسر یا تغییر

قسمتی از خصوصیات آن تقلید کند به نحوی که موجب فریب مشتری شود، به مجازات شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم خواهد شد.

ماده ۱۲۳ مقرر می‌دارد:

هر کس محصولی را که دارای علامت مجعول یا تقلیدی بوده یا دارای علامتی است که من غیر حق استعمال شده است از ایران صادر و یا به مملکت وارد کند، به حبس از سه ماه تا سه سال محکوم می‌شود.

ماده ۱۲۴ مقرر می‌دارد:

اشخاص ذیل به حبس تا شش ماه محکوم خواهند شد:

۱. کسانی که علامت تجارتي اجباری را در روی محصولی که اجباراً باید دارای آن علامت باشد استعمال نکنند.

۲. کسانی که عالماً محصولی را در معرض فروش گذاشته یا بفروشند که دارای علامتی نباشد که برای آن محصول اجباری است.

مواد مذکور عموماً گرده برداری از مواد قانون مجازات عمومی (اصلاحی ۱۳۱۰) است، با این تفاوت که اولاً مجازاتهای تخییری حذف شده و قاضی در خصوص اعمال مجرمانه ماده ۱۲۲ صرفاً می‌تواند حکم شلاق و در مورد اعمال مجرمانه ماده ۱۲۳ و ۱۲۴ فقط حکم حبس را مقرر دارد. مجازاتی برای شروع به جرم در این قانون پیش‌بینی نشده و مجازات جزای نقدی نیز حذف شده و مجازات جدیدی به نام شلاق جایگزین آن شده است. در خصوص کیفیت مشدده و تعیین حداکثر مجازات برای افراد خاص، در این قانون بحثی صورت نگرفته است. از نظر شکلی نیز مصادیق اعمال مجرمانه در ماده ۱۲۲ از یکدیگر تفکیک نشده‌اند که فهم آن را با مشکل مواجه می‌سازد.

قانون دیگری که پس از انقلاب به تصویب رسید، قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵/۳/۶ است. در این قانون هیچ مقررات خاصی در خصوص اعمال مجرمانه مربوط به علامت تجارتي در نظر گرفته نشده است. فقط بند ۲ و تبصره ماده ۵۲۵ این قانون می‌تواند در دعاوی جعل علامت تجاری مورد استفاده قرار گیرد. بند ۲ ماده ۵۲۵ مقرر می‌دارد:

هر کس یکی از اشیاء ذیل را جعل کند یا با علم به جعل یا تزویر استفاده کند یا داخل کشور نماید علاوه بر جبران خسارات وارده به حبس از یک تا ۱۰ سال محکوم خواهند شد ... ۲. مهر یا تمبر یا علامت یکی از شرکتها یا مؤسسات یا ادارات دولتی یا نهادهای انقلاب اسلامی.

در تبصره ماده هم آمده است:

هر کس عمداً و بدون داشتن مستندات و مجوز رسمی و بین‌المللی و به منظور القای شبهه در کیفیت تولیدات و خدمات از نام و علائم استاندارد ملی یا بین‌المللی استفاده نماید به حداکثر مجازات مقرر در این ماده محکوم خواهد شد.

تبصره به هیچ وجه شامل علائم تجارتي و اعمال مجرمانه مربوط به آن نمی‌گردد و تنها ممکن است تا حدودی علائم تأییدکننده را دربر گیرد.

در شرایط کنونی سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا تعقیب کیفری نقض‌کنندگان علائم تجارتي ممکن است یا خیر. در پاسخ به این سؤال باید توجه نمود که ماده ۷۲۹ قانون مجازات اسلامی اصلاحی (۱۳۷۷/۲/۲۷) مقرر می‌دارد: «کلیه قوانین مغایر با این قانون از جمله قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ و اصلاحات و الحاقات بعدی آن ملغی است.»

بدین‌سان، باید پرسید: آیا مواد ۱۲۲ تا ۱۲۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۲ با این قانون مغایر است یا خیر؟ از یک سو، با توجه به اصل قانونی بودن مجازات‌ها و نیز با استناد به اینکه قانونگذار در مقام بیان، سکوت کرده است و قصد خاص و تعمد در عدم ذکر اعمال مجرمانه مربوط به علامت تجارتي داشته است، می‌توان گفت که استناد به مواد ۱۲۲ تا ۱۲۴ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۶۲ ممکن نیست. از سوی دیگر، توجه به اینکه اعمال مجرمانه مذکور در مواد ۱۲۲ تا ۱۲۴ قانون تعزیرات ۱۳۶۲ در قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵ ذکر نشده و برای آنها مجازات خاصی که مغایر باشد، پیش‌بینی نشده است، نظریه عدم مغایرت مواد مذکور با قانون ۱۳۷۵ و در نتیجه امکان اجرای این مواد را تقویت می‌نماید (شیخی، ۱۳۸۴: ۱۳۵).

این اختلاف نظر در رویه قضایی نیز مشهود است:

شعبه هفتم دادگاه تجدیدنظر استان تهران در دادنامه شماره ۷۸/۱/۳۱-۸۲ موضوع پرونده کلاسه ۷۷-۹۰۳ آورده است: «... اتهام آنان محرز و اعمالشان منطبق است با ماده ۱۲۲ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۶۲ و...» و شعبه هشتم دادگاه تجدیدنظر استان در دادنامه شماره ۱۱/۷۸-۶/۲۵ - ۷۸/۶/۲۵ موضوع پرونده کلاسه ۱۸۴/۷۸ آورده است:

نظر به اینکه مواد ۱۲۲ و ۱۲۳ قانون تعزیرات که مورد استناد و کیل تجدید نظرخواه قرار گرفته طبق صریح ماده ۷۲۹ قانون مجازات اسلامی ملغی گردیده و در قانون

اخیرالذکر برای اعمال انتسابی به تجدید نظر خوانندگان مجازاتی مقرر نگردیده، بنابراین شکایت تجدید نظرخواه وصف جزایی نداشته و... (قاسمی، ۱۳۸۲: ۱۸۷).

دلیل دیگری که در رد استدلال مربوط به نسخ مواد ۱۲ تا ۱۲۴ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۶۲ می‌توان بیان نمود این است که با توجه به ابهامات و تفسیرهای مختلف از ماده ۷۲۹ قانون مجازات اسلامی، قانونگذار در سال ۱۳۷۷ مبادرت به اصلاح این ماده کرده و صراحتاً از الغای قانون مجازات عمومی و اصلاحات و الحاقات بعدی آن نام برده است. در صورتی که چنین ابهام و تفسیرهای متناقضی در مورد قانون تعزیرات ۱۳۶۲ هم وجود داشت و قانونگذار با علم به این موضوع فقط در اصلاحات سال ۱۳۷۷ از الغای قانون مجازات عمومی نام برده است. بنابراین، هر قسمت از قانون تعزیرات ۱۳۶۲ که مغایر با قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵ نباشد، ملغی نشده و همچنان به قوت خود باقی است.

از جمله دعاوی که در خصوص تجاوز به علامت و اختراع در محاکم ایران طرح می‌شود می‌توان به عناوین ذیل اشاره کرد:

جعل علامت تجاری ثبت شده در ایران، تقلید از طریق الحاق یا کسر یا تغییر قسمتی از خصوصیات علامت دیگری، قرار دادن علامت مجعول روی اوراق اعلانات یا روی محصول، به معرض فروش رساندن کالا با علامت مجعول، استعمال علامت مجعول، صادر یا وارد کردن محصول با علامت جعلی و تقلیدی، عدم استعمال علامت تجاری اجباری برای فروش یا در معرض فروش قرار دادن کالا.

قضات با استفاده از قوانین جزایی و رویه‌های موجود این عناوین را به دعاوی داده‌اند، در حالی که در بسیاری از موارد، عمل تقلید از یک علامت، یا شباهت دو علامت با هم منطبق با تعریف جعل در قانون مجازات نیست (شمس، ۱۳۸۲: ۲۲۶).

به هر حال، آنچه بدیهی می‌نماید موضوع مربوط به خلأ عناوین مجرمانه مربوط به تجاوز به حق و نقض حقوق مالکیت صنعتی در حوزه علائم و اختراعات است. این امر سبب ایجاد تشمت و بی‌نظمی موجود شده است. در شرایط فعلی برای حمایت از حقوق دارندگان و پایان دادن به شبهات و ابهامات موجود، وضع قوانین جزایی برای حمایت از حقوق علائم تجاری لازم و ضروری است. در وضع قوانین مزبور، توجه به

مزایای قانون مجازات عمومی سال ۱۳۱۰ و همچنین بررسی مقتضیات کنونی کشور در درجه اول اهمیت قرار دارد.

۴-۱. قانون حمایت از نشانه‌های جغرافیایی

ماده ۶ این قانون با جرم‌انگاری تجاوز به موارد احصا شده در ماده ۲ این قانون با عنوان «حقوق دارنده» مرتکب جرم را به تحمل حبس و جزای نقدی محکوم کرده است. البته مقدار جریمه نقدی از ۱۰ میلیون تا ۵۰ میلیون ریال متغیر است و این مزیتی است که دست قاضی را در تنظیم حداقل و حداکثر مجازات با شدت عمل ارتكابی باز می‌گذارد. کیفر حبس نیز به صورت حداقلی (۹۱ روز تا ۶ ماه) و به نحو بدلیت با جزای نقدی قرار داده شده است که از مزایای این قانون محسوب می‌شود. البته در انتهای ماده به قاضی اختیار داده شده است که در صورت اقتضا هر دو مجازات را با هم به کار ببرد.*

۵-۱. قانون تجارت الکترونیکی

بر طبق ماده ۶۴ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۷، تحصیل غیرقانونی اسرار تجاری و اقتصادی بنگاهها و مؤسسات برای خود یا افشای آن برای اشخاص ثالث در محیط الکترونیکی جرم محسوب شده است. این قانون در ماده ۶۵ و ۶۶ به حمایت از اسرار و علائم تجاری برای تضمین و حمایت از رقابتهای مشروع پرداخته است. در ماده ۶۶ به منظور حمایت از مصرف‌کنندگان و تشویق رقابتهای مشروع، استفاده از علامت تجاری را، چه به صورت نام دامنه باشد و یا هر نوع نمایش بر خط دیگر، در صورتی که موجب فریب یا مشتبه شدن اصالت کالا و خدمات به طرف شود، ممنوع و مشمول مجازات دانسته است.

* بر اساس ماده ۲ این قانون: هر شخص یا هر گروه ذینفع می‌تواند در خصوص نشانه‌های جغرافیایی به منظور جلوگیری از اعمال زیر یا مطالبه ضرر و زیان ناشی از آنها در دادگاه اقامه دعوا نماید:
الف. معرفی و انتساب غیر واقعی و گمراه‌کننده مبدأ جغرافیایی کالا.
ب. هر گونه استفاده از نشانه‌های جغرافیایی که مطابق ماده ۱۰ مکرر کنوانسیون پاریس مصداق رقابت نامشروع باشد.

در مبحث چهارم این قانون با عنوان «نقض حفاظت از دادهٔ پیام در بستر مبادلات الکترونیکی»، فصل دوم به مجازات نقض اسرار تجاری و فصل سوم به مجازات نقض علامت تجاری اختصاص داده شده است.

بر اساس مادهٔ ۷۵ متخلفین از مادهٔ ۶۴ که در بستر مبادلات الکترونیکی به منظور رقابت، منفعت یا ورود خسارت به بنگاههای تجاری، صنعتی، اقتصادی و خدماتی، با نقض حقوق قراردادهای استخدامی مبنی بر عدم افشای اسرار شغلی و یا دستیابی غیرمجاز، اسرار تجاری آنان را برای خود تحصیل کنند یا برای اشخاص ثالث افشا نمایند، به حبس از ۶ ماه تا دو سال و نیم و جزای نقدی معادل ۵۰ میلیون ریال محکوم خواهند شد. در مادهٔ ۷۹ برای تخلف از علائم تجاری دیگری با شرایط مادهٔ ۶۶، ۱ تا ۳ سال حبس و جزای نقدی از ۲۰ میلیون تا ۱۰۰ میلیون ریال پیش‌بینی شده است.

در مادهٔ ۷۵، میزان جزای نقدی معین شده نیز ثابت است و لذا ارتکاب جرم به هر درجه‌ای باشد، وضعیت متهم از نظر پرداخت جزای نقدی ثابت است. اما مقدار حبس بین حداقل و حداکثر مشخصی در نوسان است و همین با توجه به شدت جرم، موجب رعایت عدالت در حق مجرم خواهد شد.

مشکل دیگری که در این ماده و مادهٔ ۷۶ وجود دارد، عدم حکم به جبران خسارات وارد شده به بزه‌دیده است. در غالب مواردی که مجازات جرمی را معین می‌کنند، یا در ابتدا و یا انتهای ماده به جبران خسارات ناشی از جرم تأکید می‌شود. البته با توجه به وجود مادهٔ ۹ قانون آیین دادرسی کیفری، شاید در اخذ خسارت ناشی از جرم در این موارد مشکلی به وجود نیاید.

در مادهٔ ۷۵ هم حبس و هم جزای نقدی دارای اقل و اکثر است، اما در این ماده نیز به جمع بین دو مجازات حکم شده است که خلاف سیاستهای مربوط به کیفرزدایی و بالانحص حبس‌زدایی فعلی در نظام حقوقی ایران است.

هیچ کدام از دو ماده به سایر مجازاتهای تبعی و تتمیمی از جمله بستن مؤسسات و شرکتهای متخلف به طور دائم یا موقت یا محرومیت از حقوق و مزایای اجتماعی و سایر مجازاتها حکم نداده‌اند و صرفاً به حبس و جریمه اکتفا کرده‌اند و برخلاف جعل کامپیوتری که شروع به جرم آن نیز جرم محسوب می‌شود، در خصوص جعل و نقض علامت چنین حالتی وجود ندارد.

۱-۶. حمایت کیفری از حقوق مالکیت صنعتی با توجه به نوآوریهای اخیر

اخیراً لایحه‌ای تحت عنوان طرح ثبت اختراعات، طرحهای صنعتی، علائم و نامهای تجاری توسط سازمان ثبت اسناد و املاک کشور تهیه شده که کلیات آن در صحن علنی مجلس به تصویب رسیده و در کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس شورای اسلامی مطابق با اصل ۸۵ قانون اساسی تصویب گردیده است، لیکن هنوز به تأیید شورای نگهبان نرسیده است.

بر طبق بند ج ماده ۳۷ این لایحه، هر شخصی که عالمأ اعمال مذکور در بند الف را - که کلیه مواد مرتبط با حقوق مالک را احصا کرده است - مرتکب شود یا عمل غیرقانونی مندرج در بند ۲ ماده ۲۹ را انجام بدهد - که هر گونه استفاده بعدی از یک نام تجاری توسط اشخاص ثالث را، اعم از اینکه به صورت نام تجاری باشد یا علامت جمعی، یا هرگونه استفاده از نام تجاری یا علامت مشابه را که به احتمال قوی گمراهی عموم را باعث می‌شود دربر می‌گیرد - مجرم محسوب شده است و علاوه بر جبران خسارت، به جزای نقدی از ۱۰ تا ۵۰ میلیون ریال و حبس تعزیری از ۹۱ روز تا ۶ ماه یا هر دو محکوم خواهد شد.

در بند ب این ماده به اقدامات موقت و احتیاطی اشاره شده است، اما این ماده نیز صرفاً به تعیین مجازات حبس و جزای نقدی، البته با مزایایی که در بالا احصا شده، اکتفا کرده است و تصمیمی در خصوص اموال و اشیای حاصل از جرم یا ابزار و ادوات مورد استفاده در ارتکاب جرم گرفته نشده است. از سوی دیگر، هیچ‌گونه محرومیت اجتماعی یا بستن مؤسسه و تعطیلی کار برای مؤسسات و اشخاص حقوقی متخلف در نظر گرفته نشده است.

با تصویب این لایحه به بسیاری از ابهامات موجود و تشتت آرا در حوزه حقوق کیفری مالکیت صنعتی پایان داده خواهد شد. چرا که این لایحه، علاوه بر جرم‌انگاری دوباره در حوزه اسم و علامت تجاری و اختراعات، با شناسایی حق بر طرح صنعتی، برای نخستین بار به تعیین ضمانت اجرای کیفری در قبال نقض حق دارنده حقوق طرحهای صنعتی مبادرت نموده است.

۲. ضمانت اجرای کیفری در حقوق تطبیقی

۱-۲. حقوق فرانسه

در زمینه تجاوز به طرح صنعتی، ماده ۴-۵۲۱ قانون مالکیت فکری فرانسه مصوب ۱۹۹۲* برای شخصی که عالماً مرتکب جرم شده باشد، ۲ سال حبس و یک میلیون فرانک جریمه نقدی معین کرده است. این قانون، اشخاص حقوقی را هم در صورت ارتکاب جرم از نظر کیفری مسئول شناخته است و مجازاتهایی از جمله جریمه نقدی، غرامت و تعطیلی مؤسسه و غیره معین کرده است (ماده ۵ - ۵۲۱).

بر اساس این قانون، در صورتی که مجرم الزام قراردادی (contractually bound) با شخص زیان دیده از جرم داشته باشد و تخلف از قرارداد مبنای ارتکاب جرم باشد و نیز در صورت تکرار جرم، مجازاتها تشدید خواهد شد (ماده ۶ - ۵۲۱).

در مورد تجاوز به علامت تجاری مشترک (جمعی)، برای اشخاصی که مرتکب تجاوزاتی از قبیل بازسازی مجدد (reproduct)، علامت اشتراکی، تقلید از آن (imitate)، استفاده، چسباندن (affix)، یا حذف یا اصلاح قسمتی از علامت (removed or alteved amark) با نقض حقوق علامت و ممنوعیتهای ناشی از آن شده‌اند، بر اساس ماده ۹ - ۷۱۶، ۲ سال حبس و ۱ میلیون جریمه نقدی مقرر شده است. از سوی دیگر، هر شخصی که بدون دلیل قانونی کالاهایی را که می‌داند علامت تقلبی دارند نگهداری کند یا عالمانه بفروشد یا پیشنهاد فروش آن را بدهد یا تحت چنین علامتی کالاها یا خدمات را ارائه کند یا آگاهانه محصول یا خدمت ارائه شده را جدا از آنچه به موجب علامت ثبت شده، تحویل دهد، به مجازات فوق محکوم خواهد شد. ماده ۲-۱۱-۷۱۹ نیز به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در مورد تجاوز به علائم تجاری پرداخته است.

ماده ۳-۸۱۱ این قانون، افشا یا تلاش برای افشای اسرار تولید را به وسیله مدیر یا شخص حقوق‌بگیر مؤسسه‌ای که در آن اشتغال دارد، موجب محکومیت حبس ۲ سال و جریمه نقدی ۲۰۰ هزار فرانک دانسته است، و در ماده ۱-۶۲۱ هم جداگانه با عنوان «اسرار تولید» مجازاتهای مربوط به اسرار تولید را مجازاتهای مقرر شده در قانون کار می‌داند.

* Franch Intellectual Property code 1992.

در زمینه تجاوز به حق اختراع، ماده ۱۲-۶۱۵ الی ۱۶-۶۱۵ با عنوان دعاوی کیفری به انواع و شرایط مختلف نقض حق اختراع و مجازاتهای آن پرداخته است. ماده ۱۲-۶۱۵ ادعای غیرقانونی مالکیت حق اختراع یا تقاضای ثبت غیرقانونی را مشمول جریمه نقدی ۵۰ هزار فرانک کرده است، اما در خصوص تکرار جرم مجازات مضاعف را مقرر کرده است. معیار تکرار جرم در این ماده آن است که مجرم همان عمل مجرمانه را در ظرف مدت ۵ سال از محکومیت اول دوباره تکرار کند.

ماده ۱۳-۶۱۵ مجازات ثبت غیرقانونی یا غیرکارشناسانه علامت را با علم مشمول مجازات جریمه نقدی ۳۰ هزار فرانک کرده است و در جایی که این نقض امنیت ملی را خدشه دار کرده باشد، ممکن است دادگاه مجازات حبس تا ۵ سال را نیز اعمال نماید.

در ماده ۱۴-۶۱۵ آمده است، نقض آگاهانه حقوق مالک که در مواد ۳-۶۱۳ الی ۶-۶۱۳ تعریف شده، مستوجب حبس ۲ سال و جریمه نقدی ۱۰۰ هزار فرانک خواهد بود. در مورد تکرار جرم یا ارتکاب جرم در صورت وجود رابطه قراردادی، مطابق ماده ۱۵-۶۱۵ مجازاتها مضاعف خواهد شد.

عدم رعایت مقررات راجع به ثبت اختراع، در ثبت اختراع بین‌المللی، از جمله عدم افشا و عدم دسترس عموم به آنها یا اعطای حق اولویت و سایر موارد از سوی متصدیان ثبت در صورت نقض امنیت کشور و ارتکاب آگاهانه آنها، مجازات نقدی ۴۰ هزار فرانک و در صورت لطمه به قدرت دفاع ملی مجازات ۵ سال حبس را در پی دارد. در موارد مختلف در قانون مالکیت فکری فرانسه، انواع مختلفی از مجازاتهای تکمیلی مقرر شده است که به مواد زیر می‌توان اشاره کرد:

الف. متجاوز به حقوق ناشی از طرح صنعتی که مجرم شناخته شده و محکوم به مجازات شود، به محرومیت از حق انتخاب کردن یا انتخاب شدن به عضویت در دادگاههای تجاری، اتاقهای بازرگانی و صنعتی و اتحادیه‌های صنعتی و پیوستن به شوراهای حل اختلاف به مدت ۵ سال محکوم خواهد شد (ماده ۶-۵۲۱)*.

* برای اطلاعات بیشتر راجع به نحوه رسیدگی به جرائم علیه علائم تجاری در فرانسه، بنگرید به: شمس، همان: ۱۸۹-۲۲۱.

ب. در ماده ۱۱-۷۱۶ همین قانون، مقررۀ مشابهی برای متجاوز به علامت تجاری و در قواعد مربوط به اختراع برای تجاوز به اختراع آمده است. البته همه این موارد جزء مجازاتهای تتمیمی اختیاری است و دادگاه می‌تواند بنا به شرایط و اقتضای عمل مجرمانه و وضعیت مجرم این اقدامات را تجویز کند.

ج. در ماده ۱-۱۱-۷۱۶ در نقض علامت تجاری به عنوان یک مجازات تکمیلی دیگر مقرر شده، دادگاه ممکن است به طور کلی یا جزئی، دائم یا موقت، قرار تعطیلی (order dosure) (پلمپ) را برای مدت حداکثر ۵ سال در مورد تأسیساتی که مرتکب چنین اقداماتی شده‌اند صادر کند. این تعطیلی موقتی موجب خاتمه یا تعلیق (suspention) قراردادهای استخدام یا هرگونه پیامدهای مالی زیانبار در مورد کارگران نخواهد شد و در جایی که تعطیلی دائم موجب اخراج کارمندان می‌شود، خسارات و صدمات مقرر شده به واسطه قانون کار برای نقض قراردادهای استخدام نسبت به آنان اجرا می‌شود و هرگونه کوتاهی در پرداخت این خسارات موجب حبس ۶ ماه و جریمه نقدی ۲۵ هزار فرانک خواهد شد.

د. در ماده ۱۴-۷۱۶ این قانون، در صورت محکومیت به نقض حقوق مالک علامت مندرج در مواد ۹-۷۱۶ و ۱۰-۷۱۶، دادگاه ممکن است قرار توقیف (order confiscation) کالاها و ابزار را که برای ارتکاب جرم در نظر گرفته شده صادر کند. در این موارد، دادگاه می‌تواند قرار تحویل (deliverup) کالاهای توقیف شده را به مالک علامت یا قرار نابودی (order destruction) و انهدام** آنها را صادر کند.

ه. به عنوان یک مجازات تتمیمی دیگر، دادگاه ممکن است در کلیه موارد به هزینه محکوم علیه، حکم دربر گیرنده محکومیت را مطابق با شرایط و در خصوص مجازاتهای مقرر شده در ماده ۵۱ قانون جزا اعلان کند و به همین نحو آن را به طور جزئی یا کلی در روزنامه‌ها انتشار دهد. البته در صورتی که هزینه چنین انتشاری فراتر از حداکثر میزان جریمه نقدی تحمیل شده نباشد (ماده ۱۳۰ - ۷۱۶). معمولاً هدف از انتشار حکم محکومیت، بیشتر شناساندن بزهکاران و آگاهانیدن مردم به نوع فعالیت آنها و ایجاد آمادگی در مردم به نحو غیرمستقیم است (شمس، همان: ۱۹۲).

** ماده ۱۵ قانون اقدامات تأمینی و تربیتی ایران نیز مقررۀ مشابهی در این زمینه دارد.

و. در ماده ۳ - ۸۱۱ در نقض اسرار تجاری نیز قسمت انتهایی ماده مقرر کرده است دادگاه ممکن است به عنوان مجازات اضافی قرار محرومیت به مدت حداکثر ۵ سال از حقوق شهروندی و خانوادگی را برای مجرم صادر کند.

۲-۲. حقوق انگلیس

بر اساس ماده ۹۲ قانون علائم تجاری سال ۱۹۹۴* این کشور، در چندین بند مجزا انواع جرائم علیه علامت تجاری احصا شده است و شرط مجرمیت در همه جرائم، قصد تحصیل منفعت برای خود یا دیگری، قصد تضرر دیگری و همچنین انجام عمل بدون رضایت مالک است.

در بند ۶ این ماده، شخص مقصر در ارتکاب جرم مستوجب حبس به مدت حداکثر ۶ ماه یا جریمه نقدی به میزان حداکثر مقرر شده قانونی یا هر دوی آنها می شود. به موجب ماده ۹۴، هرگونه ثبت غیرقانونی علامت در دفتر ثبت علائم با علم به نادرست بودن آن، همچنین در مواردی که فرد در شرایطی بوده که به نحو متعارف باید می دانسته عمل وی جرم است، به موجب بند ۳ ماده محکوم به حبس به مدت حداکثر ۲ سال یا جریمه نقدی یا هر دو خواهد شد.

هرگونه اظهار نادرست درباره ثبت یک علامت یا درباره کالاها یا خدماتی که علامت تجاری برای آنها به ثبت رسیده است با علم به نادرست بودن آنها و یا قرار گرفتن در شرایطی که این علم باید برای فرد وجود می داشته است نیز طبق ماده ۹۵ همین قانون جرم است.

کلیه دعاوی فوق جزء دعاوی اختصاری محسوب می گردد و در طی ۶ ماه بعد از اینکه ادله کافی از نظر دادستان در اقامه دعوی موجود باشد می تواند اقامه شود. رض بر این است که زمان اقامه دعوی در تاریخی است که قرار بازداشت یا حضار متهم صادر می شود؛ البته در صورتی که چنین قراری بدون تأخیر قانونی جرا شود.

در زمینه تجاوز به طرح صنعتی، ماده ۲۲۸ قانون حمایت از کپی رایت، طرحهای

* Trade Mark Act 1994.

صنعتی و اختراعات مصوب ۱۹۸۸*، انواع تجاوز و موارد آن را که نقض حق دارنده است احصا کرده است. طبق ماده ۲۲۹، مالک می‌تواند به کلیه طرق جبران خسارت دسترس داشته باشد و همچنین دادگاه می‌تواند مقرر کند که به مالک حق طرح جرمه پرداخت شود، کالاهای تقلبی و ابزار و آلات جرم تخریب شوند یا به نحوی که دادگاه مقتضی می‌داند با آنها برخورد شود. در صدور هر قراری، دادگاه بررسی می‌کند که بهترین روشی که منافع زیان‌دیده از جرم را تأمین می‌کند کدام است. اما مجازات کیفری حبس برای تجاوز به طرح صنعتی پیش‌بینی نشده است (ماده ۲۳۰). به طور کلی در حقوق انگلیس در زمینه تجاوز به حق اختراع و طرحهای صنعتی ضمانت اجراها بیشتر مدنی هستند (IPAC: 2003)**.

در قوانین مربوط به طرحهای صنعتی و در مورد علائم، مجازاتهای تکمیلی مثل محدودیت و محرومیت اجتماعی و حقوق شهروندی و سایر موارد و یا مجازاتهایی مثل بستن مؤسسه و انتشار حکم محکومیت یا براءت در جرایم وجود ندارد. اما اقداماتی همچون ضبط و توقیف کالاهای ناشی از جرم و انهدام آنها یا تحویل به مالک جهت انهدام و قرار خلع ید از کالاها برای مجرم مقرر گردیده است که غالباً به عنوان اقدامات تأمینی قبل از کیفر، جزء ضمانت اجرای مدنی محسوب می‌شوند. شاید در توجیه ماهیت بعضی از اقدامات موقتی و احتیاطی پس از نقض به عنوان ضمانت اجرای مدنی یا ضمانت اجرای کیفری تکمیلی و تمیمی اختلاف نظر باشد، چرا که هدف بسیاری از این اقدامات، به خصوص ضبط و توقیف کالاهای ناشی از جرم و اسباب و ابزار به کار رفته در جرم یا انهدام آنها، جلوگیری از ورود خسارات بیشتر به مالک است و از این رو در زمره اقدامات مدنی به حساب می‌آیند. اما از سوی دیگر، با توجه به اینکه غالباً نقض حقوق مالکیت صنعتی از هر نوع جرم‌انگاری شده و جرم محسوب می‌شود، لذا اقدامات پس از نقض مساوی با اقدامات پس از جرم محسوب می‌شود. هر اقدامی که پس از ارتکاب جرمی به منظور کاهش آثار جرم در مورد زیان‌دیده از جرم یا اجتماع صورت گیرد، جزء اقدامات و ضمانت اجرای

* Copy Right, Designand Patent Act 1988.

** Inrellectual Property Advisory Committee.

کیفری و جزایی محسوب می‌شود؛ لیکن این موارد از این جهت که جزء کیفرهای اصلی که در قوانین احصا شده، از جمله حبس، جزای نقدی و شلاق یا سایر موارد نیستند و ماهیتاً با اقدامات تأمینی حقوق زیان‌دیده از جرم مشابه‌اند، در زمره اقدامات تأمینی و ضمانت اجرای کیفری تبعی محسوب می‌شوند. اما آثار مثبت این مجازاتهای تبعی بیشتر شامل حال زیان‌دیده از جرم است، نه شامل حال مجرم، مثل اقدامات تربیتی و سایر موارد.

۳. اسناد بین‌المللی

در زمینه حمایت از حقوق مالکیت صنعتی، قبل و بعد از تشکیل سازمان جهانی حقوق مالکیت فکری* (WIPO)، موافقتنامه‌ها و کنوانسیونهای بسیاری در کلیه موضوعات این رشته به تصویب کشورها رسیده است. از جمله آنها کنوانسیون پاریس در حمایت از مالکیتهای صنعتی** به سال ۱۸۸۳ است که بارها مورد اصلاح قرار گرفته و جزء اولین کنوانسیونهای بین‌المللی در حمایت از مالکیتهای صنعتی است. از سوی دیگر، با توجه به توسعه روزافزون سهم کالاهای مشمول حقوق مالکیت صنعتی در تجارت جهانی در مجموعه مذاکرات تشکیل سازمان تجارت جهانی موسوم به دور اروگوئه، موافقتنامه جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری*** (TRIPs) به عنوان ضمیمه شماره یک این مذاکرات تصویب شد که حاوی مقررات مهمی در زمینه حقوق مالکیت فکری و به ویژه حقوق مالکیت صنعتی در کلیه شعب آن است. برای اولین بار در یک موافقتنامه بین‌المللی راجع به حقوق مالکیت فکری در جهان، مقررات الزامی برای اجرای حقوق تدوین گردید که کشورها را ملزم به تبعیت از حداقل استانداردهای اجرای حق نمود. هم‌اکنون الحاق به این موافقتنامه پیش شرط عضویت قطعی به سازمان تجارت جهانی است. به دلیل عضویت ایران در کنوانسیون پاریس از سال ۱۳۳۷ و پذیرش ایران به عنوان عضو ناظر در سازمان تجارت جهانی، این دو سند مهم در بحث مربوط به اسناد بین‌المللی بررسی خواهد شد.

* World Intellectual Property Organization.

** Paris Convention for the Protection of Industrial Property Rights.

*** Trade Aspects Related of Intellectual Property Rights.

۳-۱. موافقتنامه تریپس

موافقتنامه تریپس در ماده ۶۱ خود نسبت به تعهد اعضا به مقرر نمودن تشریفات کیفری و مجازاتها برای موارد جعل (تقلب) علامت تجاری به صورت عمدی یا بهره‌برداری غیرمجاز از کپی رایت در سطح تجاری اقدام کرده است. این ماده مقرر می‌دارد: اعضا حداقل در مورد جعل عمدی علامت تجاری (willful trade mark counterfeiting) یا سرقت حق کپی‌برداری در مقیاس تجاری (commercial scale) آیینهای دادرسی و مجازاتهای کیفری مقرر خواهند داشت. ضمانت اجراها شامل زندانی کردن و یا اخذ جریمه نقدی کافی به عنوان یک عامل بازدارنده به گونه‌ای منطبق با سطح مجازاتهای معمول در مورد جرائم دارای شدت مشابه خواهد بود. در موارد مقتضی، ضمانت اجراها مواردی چون توقیف (seizure)، ضبط (forseiture)، و معدوم کردن (destruction) کالاهای متضمن نقض و مواد و ابزارهایی را شامل می‌شود که در ارتکاب جرم بیشترین استفاده از آنها شده است. اعضا می‌توانند در سایر موارد نقض حقوق مالکیت معنوی، به ویژه در مواردی که ارتکاب آنها تعمدی و در مقیاس تجاری بوده، آیینهای دادرسی و مجازاتهای کیفری را معمول دارند.

در طی مذاکرات مربوط به موافقتنامه تریپس، برخی از هیأت‌های نمایندگی اعمال جامع تشریفات کیفری و محکومیتها را خواستار بودند. به همین جهت در این ماده علی‌رغم اینکه اعضا ملزم به اعمال کیفر در کلیه زمینه‌های مالکیت فکری نیستند، اما برای چنین اقدامی در سایر زمینه‌ها حتی حق اختراع منع نشده‌اند و ماده حداقل موارد الزام را ذکر کرده است (Ibid: 46).

از سوی دیگر، ماده صرفاً نقض عمدی را پوشش می‌دهد. لذا شامل اقدامات صورت گرفته بدون علم یا داشتن دلایل متعارف بر علم به اینکه نقض در حال ارتکاب است نمی‌شود و در نهایت اینکه نقضی که در سطح تجاری نباشد تابع این ماده نخواهد بود.

جملات دوم و سوم ماده ۶۱، ظرفیت مجازاتها و خسارات کیفری را بدون ورود به جزئیات مشخص می‌سازد. مجازاتها باید شامل حبس یا جرائم مالی باشند، در حالی که اعضا ممکن است دیگر مجازاتهای کیفری را هرگاه بخواهند اعمال کنند.

استاندارد کیفر ماده ۶۱ بر پایه دو رکن است: ۱. مجازاتها باید دارای بازدارندگی کافی باشند و سطح مجازاتهای اعمال شده در این موارد باید مطابق با جرائم مربوط باشند (تناسب جرم و مجازات)؛ ۲. با توجه به شدت جرائم، اعضا صلاحیت قابل توجهی در تعیین چگونگی اعمال این استانداردها دارند، به ویژه در تعیین اینکه شدت کدام یک از جرائم قابل مقایسه در متن حقوق داخلی است.

اقدامات دیگری که اعضا می‌توانند در حقوق داخلی به منظور جبران خسارت در دسترس قرار دهند، شامل ضبط و توقیف و تخریب کالاهای متخلف و هرگونه ارقام و ابزاری است که از آنها به منظور ارتکاب جرم استفاده شده است. البته مسئله تخریب کالاها در ماده ۴۶ و ۵۹ نیز آمده است که می‌تواند جزء مجازاتهای تکمیلی قرار داده شود. بدین لحاظ می‌توان گفت که موافقتنامه به اعمال چنین مجازاتهایی هم توجه داشته است؛ اما مشروط به عدم مغایرت با الزامات اساسی موجود، لیکن ماده ۶۱ چنین محدودیتی را هم شامل نمی‌شود. اگرچه این تفاوت ممکن است توسط ماهیت جرم کیفری توجیه شود، اما واقعیت آن است که تخریب کالا بیانگر ضرر اقتصادی قابل توجهی است.

جمله آخر ماده با عبارت «ممکن است» به اعضا اختیار داده است که روندهای کیفری را برای سایر جرائم مرتبط با حقوق مالکیت فکری نیز قرار دهند. معمولاً کشورها شیوه‌های بسیار متفاوتی با اعمال مجازاتهای کیفری در موارد نقض حقوق مالکیت فکری داشته‌اند. برای مثال، در ایالات متحده آمریکا به موجب قانون فدرال، مجازاتهای کیفری و خسارت‌های مدنی بسیار بالا برای معامله کالا یا خدماتی که به نحو عالمانه و عامدانه علامت تقلبی را استفاده کرده‌اند در دسترس است.

در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، مجازاتهای کیفری در دعای نقض حق اختراع به همین نحو اعمال می‌شود و این امر ممکن است عامل بازدارنده مهمی برای شرکتها و به ویژه بنگاههای کوچک و متوسط محسوب شود که قصد اقدام راجع به اختراعات ثبت شده دارند (Survey on Enforcement of Intellectual Property (Rights in Third Countries, op.cit: 38).

اتهام کیفری (criminal accusation) در مورد هزینه‌های دفاع (defence costs)،

محدودیت‌های وارد شده به تجارت خارجی (restrictions to travel abroad)، اعتبار (prestige) و سایر موارد تأثیرات بسیار سوئی تحمیل می‌کند. حتی اگر متهمان بتوانند ثابت کنند که بی‌گناه هستند، خطر مواجهه با دعاوی کیفری کافی است تا شرکت و بنگاه را از اقداماتی منصرف کند که دارنده حق ممکن است آنها را نقض حق خود بداند (Ibid: 47).

۲-۳. دستورالعمل شورای اروپا راجع به ضمانت اجرای حقوق مالکیت فکری

ماده ۲۸ دستورالعمل مذکور مقرر داشته است که علاوه بر مقررات مدنی و اداری، آیین دادرسی و جبران خسارت مقرر شده به موجب دستورالعمل، ضمانت اجرای کیفری نیز در موارد مقتضی به عنوان وسیله اطمینان از اجرای حقوق مالکیت فکری تعبیه خواهد شد.

فصل سوم این دستورالعمل با عنوان ضمانت اجرای دول عضو در ماده ۱۶ مقرر داشته: بدون لطمه به اقدامات مدنی و اداری، آیین رسیدگی و جبران خسارت مقرر شده توسط این دستورالعمل، دول عضو ممکن است ضمانت اجرای دیگری را بنا به مقتضی اجرا کنند.

سازمان مصرف‌کنندگان اروپا* نیز دستورالعملی در جهت گسترش ضمانت اجرای کیفری برای حمایت بیشتر از مصرف‌کنندگان در دست تهیه دارد که در مقدمه توجیه آن آمده است: گرچه راههای مدنی کم‌هزینه‌تر و مؤثرتر هستند، اما این طرح می‌خواهد این دیدگاه را عوض کند و ضمانت اجرای کیفری را جذاب‌تر سازد و به اعمال آنها عمومیت بخشد (www.beuc.position.papar, com).

در آمریکا و برخی کشورهای دیگر، راجع به اختراعات ضمانت اجرای کیفری مقرر نشده است و اغلب قرار منع در برابر نقض آتی یا در حال ارتکاب و جبران خسارت کافی در حدی که وضعیت زیان‌دیده را جبران کند و در نهایت معادل امتیاز معقول که ناقض می‌توانست از زیان‌دیده بگیرد، دستاویز دارنده حق است.

* The European Consumer's Organization.

نتیجه

با توجه به نسخ قانون مجازات عمومی که ضمانت اجرای کیفری برای علائم و اختراعات پیش‌بینی کرده بود و ابهام در باقی بودن مقررات قانون تعزیرات سال ۱۳۶۲، و علی‌رغم اینکه قانون ثبت علائم و اختراعات از دعاوی جزایی سخن گفته است، در این زمینه قوانین کیفری ایران با ابهامات اساسی روبه‌رو هستند. ولی تجاوز به نشانه‌های مبدأ جغرافیایی و اسرار و علائم تجاری در بستر مبادلات الکترونیکی جرم محسوب می‌شود و مستوجب مجازات کیفری است. در قانون مجازات اسلامی نیز به جز بند ۲ ماده ۵۲۵ که جعل علائم شرکت‌های تجاری را جرم دانسته است، در هیچ ماده دیگری از سایر قلمروهای مالکیت‌های صنعتی حمایت کیفری به عمل نیامده است.

در موافقتنامه تریپس به استفاده از ضمانت اجرای کیفری به صورت حداقلی و در برخی جرائم از جمله در جعل عمدی علامت تجاری و نقض کپی رایت تأکید شده است. اما به اعضا این اختیار داده شده که در سایر موارد نیز به تناسب وضعیت خود جرائم کیفری مقرر نمایند و توصیه به انطباق سطح مجازات‌ها با سایر جرائم مشابه شده است.

ظاهراً به دلیل اینکه در قانون مجازات اسلامی، فقط جعل علامت تجاری جرم است، قوانین ایران با موافقتنامه تریپس انطباق دارد. اما باید گفت که این انطباق تصادفی و ناخواسته است و نه مبتنی بر اهدافی که تریپس از حداقلی کردن ضمانت اجرای کیفری داشته است.

به هر حال باید گفت: علی‌رغم بهتر بودن استفاده از ضمانت اجرای مدنی در حوزه حقوق مالکیت صنعتی در جوامعی چون ایران، استفاده از ضمانت اجرای کیفری حداقل در نقض در مقیاس بالا و شدید حق لازم است، زیرا فرهنگ جامعه از کیفر و مجازات واهمه خاصی دارد و همین امر به سهم خود در کاهش جرائم مؤثر خواهد بود.

در زمینه مجازات‌های تکمیلی نیز به لحاظ ابهام مجازات‌های اصلی و جرم‌انگاری‌های موجود در حوزه نقض حقوق مالکیت صنعتی، استفاده از ضمانت اجرای کیفری تکمیلی با مشکل مواجه است. در حقوق فرانسه و انگلیس، علاوه بر جرم‌انگاری تجاوز به علائم و اختراعات و سایر حوزه‌های مالکیت صنعتی، در برخی موارد از جمله تجاوز به رابطه قراردادی و نقض آن و مواردی چون تکرار جرم، مجازات‌ها تشدید می‌شوند.

بنا به مراتب فوق، اصلاح و تغییر اساسی در قوانین اختصاصی و عمومی در حوزه مالکیت صنعتی در ایران در بخش ضمانت اجراها، با استفاده از مقررات کشورهای پیشرو در این زمینه لازم است. در زمینه تعبیه ضمانت اجراهای تکمیلی هم علی‌رغم وجود ماده ۶۲ مکرر قانون مجازات اسلامی و قانون اقدامات تأمینی و تربیتی، لزوم اشاره به آنها در یک قانون خاص از جهت سهولت استناد به آن و برقراری ضمانت اجراهای تکمیلی خاص مثل محرومیت از برخی حقوق اجتماعی خاص یا انتشار حکم محکومیت یا براءت در جراید و یا سایر اقدامات مثل بستن مؤسسات و تشکیلاتی که مرتکب نقض می‌شوند، به ویژه با استفاده از قوانین فرانسه، لازم است.

منابع

الف. فارسی

۱. ارادتی، مجتبی، «حمایت کیفری از حق مالکیت بر علائم تجاری»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۴.
۲. اصلانی، حمیدرضا، «حق اختراع با لحاظ موافقتنامه تریپس»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۱.
۳. پورنوری، منصور، حقوق مالکیت معنوی در دادگاه علامت تجاری و اختراعات، تهران، انتشارات مهد حقوق، چاپ اول، ۱۳۸۱.
۴. دلماس، مارتی، می-ری، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، جلد اول، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۱.
۵. شمس، عبدالحمید، حقوق مالکیت بر علائم تجاری و صنعتی، تهران، انتشارات سمت، چاپ اول، ۱۳۸۲.
۶. شیخی، مریم، «بررسی ضمانت اجرای حقوق مالکیت صنعتی با لحاظ موافقتنامه تریپس»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی (گرایش حقوق مالکیت فکری)، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۴.
۷. طارم سری، مسعود، «الزامات موافقتنامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی و مقررات مربوط به اجرای حقوق مالکیت معنوی در ایران»، ارائه شده در سمینار ملی حقوق مالکیت صنعتی، تهران، آذر ماه ۱۳۷۵.
۸. قاسمی، علیرضا، «حمایت از حقوق پدیدآورندگان طرح‌های صنعتی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۲.
۹. کلارکسون، سی. ام. دی، تحلیل مبانی حقوق جزا، ترجمه حسین میر محمدصادقی، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی علوم پزشکی دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۲.

۱۰. مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، سند نهایی دوراروگوئه، گات (GATT)، تهران، انتشارات مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۷۳.
۱۱. نراقی، مهدی، «مقررات مربوط به حمایت از اختراعات در ایران»، مجله حقوقی د/دگستری، شماره ۱۲، ۱۳۵۵.
۱۲. نوروزی، علیرضا، حقوق مالکیت فکری، حق مؤلف و مالکیت صنعتی، تهران، نشر چاپار، چاپ اول، ۱۳۸۱.
۱۳. الهی، فرج‌الله، حقوق پدیدآورندگان، تهران، انتشارات سلسله، ۱۳۸۲.
۱۴. ورمزیار ارزانفودی، محمد، «حقوق علائم تجاری با لحاظ موافقتنامه تریپس»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۱.
۱۵. وکیل، امیرساعد، حمایت از مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت و حقوق ایران، تهران، انتشارات مجد، چاپ اول، ۱۳۸۳.

ب. لاتین

16. Edris, kamel, *Intellectual Property a Power Tool for Economic Growth*, WIPO Publication, 2003.
17. Hedi, Nasheri, *Addressing Gloal Scope of Intellectual Property law*, by November, www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/208/334, 2004.
18. *Intellectual Property Advisory Committee (IPAC), the Enforcement of Patent Rights*, www.Intellectual property.gov/uk/Ipac/padf/enforce.pdf, 2003.
19. *Suvvey on Enforcement of Intellectual Property Rights in Third Countries*, www.trade — info.cec.eu.int/doclib/docs/2004/agast/tradoc_113229.

20. UNCTAD/ICTSD/Capacity Bulding project on Intellectual property Rights and substantive Development August (2003), TRIPs and development Resource Book on Intellectual property Rights.
21. WIPO publication, *WIPO Intellectcaul Property Hand Book*.
www.beac.position paperocom, (Riminal Measures for Enforcement of Intellectual property Rights), 2004.